

زمان و لکدانه‌وی هه‌هه . . سه‌دیق سه‌عید واندزی

مه‌رج نییه ئه‌وه‌ی نووسهر بـت، یاخود چه‌ند کتـبـکی وهرگـا بـت، ئیدی شاره‌زایی له هه‌موو که‌له‌به‌رکی زماندا هه‌بـت. به تایبه‌تیش له زمانی کوردی که زمانکی فره‌واتا، فره‌هه‌نده و لکدانه‌وه‌ی جیاجیا له ووی واتاییه‌وه له خ ده‌گرـت. له نه‌وه‌ندی سنـبیری کوردیدا، که‌سانکی زـر به ناوی زمانزانییه‌وه لکدانه‌وه بـ زمان ده‌که‌ن، که له استیدا ه‌نگه‌بواره‌که‌یان په‌یوه‌ندی به‌لایه‌نی زمان و ساکانی خا به‌ندییه‌وه هه‌بـت و ئهم دوو بواره‌ی زمان، له ووی مانایی و سا‌ی نووسینه‌وه له یه‌کتری جیا ناکه‌نه‌وه، بـیه‌زجار قسه‌له‌سهر وشه‌یه‌ک، ده‌ربـینـک، یاخود ئیدیهمکی کـمه‌ایه‌تی و فره‌ه‌نگی ده‌که‌ن و له وانگه‌ی خـیا‌نه‌وه لکدانه‌وه‌ی واتاییانه‌ی بـ ده‌که‌ن، که ئه‌و لکدانه‌وه‌یه‌له‌گه‌ ئه‌و هه‌نده‌گشتیه‌ی زمان یه‌ک ناگرـته‌وه که له فره‌ه‌نگ و کولتووری کـمه‌ایه‌تی کـمه‌گه‌ی ئـمه‌باوه، چونکه له نه‌و زمانی کوردیدا، چه‌ندین شه‌ه‌زار و بنزاری دیکه هه‌ن و هه‌ریه‌که‌یان له ووی ژینگه‌ی کـمه‌ایه‌تی و ووبه‌ری جوگرافییه‌وه به‌پی په‌یوه‌ندیان به‌خه‌ک و شو‌نه‌که‌وه به‌کاردن. بـ نموونه: له هه‌موو کوردستان به (زـداـیک) ناگوترـت (باجی) ئهم ده‌ربـینه، ه‌نگه‌له‌سلـمانی یان ناوچه‌یه‌کی دیکه‌ی کوردستان به‌کار بـت، به‌ام له شه‌ه‌زاری هه‌ولـریان وانـدز، ه‌نگه‌به‌کار نه‌هـنـرت، که واتا نابـ نووسهرـک به‌گشتی باس له‌وه‌بکات که کورد هه‌مووی به زـداـیک ده‌تـت باجی ! ئهمه‌له‌ووی واتایی و لکدانه‌وه‌ی زمانیشه‌وه هه‌یه. نووسهرـک نووسیویه‌تی: (ئه‌گه‌ر پیاوی کورد ژنی دووهم بـنـت، یان چه‌ند ژنکی دیکه بـنـته‌وه، ئه‌وا ئهم ژنه‌ بـ مندا‌ه‌کانی ده‌بنه‌ زـداـیک یان باوه‌ژن و پی ده‌تـن باجی) (1) به‌ام با بـرسین، ئایا مندا‌ک هه‌یه‌چوار زـدا‌یکی هه‌بـت؟ بـگومان نه‌خـر، ئهمه‌هه‌یه‌له‌هه‌موو بارکی خـزانی و کـمه‌ایه‌تیدا به‌هاوسه‌ری دووهم ناگوترـت زـدا‌یک، به‌کو ده‌بـ چه‌ند دـخـکی کـمه‌ایه‌تی هه‌بـت وه‌ک ئه‌وه‌ی ده‌بـ مندا‌ه‌کانی زـر بـچووک بن، چونکه که‌سـک له ته‌مه‌نی په‌نجا سا‌ی دا بـت، نا‌ت زـدا‌یکم هه‌یه، له به‌ر ئه‌وه‌ی پـویستی به‌په‌روه‌رده‌کردن و چاوـدـری و خزمه‌تکردن نییه. هاوکات ده‌بـ پیاوه‌که‌ژنی یه‌که‌می مرد بـت و مندا‌یشی هه‌بـت، ئه‌و کات ئه‌و ژنه‌ی دوا‌ی مه‌رگی ژنی یه‌که‌می ده‌یه‌نـته‌وه، بـ مندا‌ه‌کانی ده‌بـته‌ زـدا‌یک و گه‌ر مندا‌ی نه‌بـت، ئه‌و شوناسه‌ کـمه‌ایه‌تییه

وهرناگرێت. به دواى ئهمه ، ههر ژنێكى ديكه بهێندتهوه، نابنه زێدایك، ته ئهوهى له دواى دایكى ئاستهقینهیان داته ئه خو زانهكهیان ده بهته باوهژن. له لایهكى دیکهوه وهك باسمان كرد به ههچ شێوهیهك له ههموو شوێنێكى كوردستاندا به باوهژن ناگوترێت باجی، چونكه به داخهوه زێدایك له كێمهكهی ئێمهدا به گشتی، به شێوهیهكى زۆر نامرایی، نا پهروهردهی، دوور له ههموو جێره سێز و میهره بانیهك ههفتار لهگهێ منداڵهكانى دایكێكى مردوو دهكات، كه نهك ههر پێى ناگوترێت باجی كه زێرجار به پوور، یان خوشكى گهورهش به كاردێت، بهكو زێر ناخهوهیست و ههتكهروهوه و ناشرینهشه! مهگهر به دهگمهن باوهژنێك هه بهته ببهته جێگهوهی دایكى ئاستهقینه به منداڵهكان. بهیهشه له كێمهكهی ئێمهدا دهگوترێت منداڵ به دایك ههتیو ده بهته به باوك نا، یاخود دهگوترێت كه دایك بووه زێدایك، ئهوا باویش ده بهته زێباو، به ئام قهت ناگوترێت ئهگهر باوك بووه زێباو، ئهوا دایكیش ده بهته زێدایك، چونكه ههچ كهسێك به منداڵ نابته دایك و ناتوانێت ئهوه ههست و خهوهیستی و میهره بانیهی پێ بدات كه دایكى دهیدات. له كێمهكهی ئێمهدا، كاتێ ژنێك هاوسهرهكهى دهرێت، یاخود له پیاوهكهى جیا ده بهتهوه، به داخهوه پێى دهگوترێت (بهوهژن) كه وشهیهكى برینداركهوه، به ئام باوه به ناسینهوهی ئهم ژنانه، به ئام گهر پیاوێك له ژنهكهى جیا بووهوه یاخود ژنهكهى مرد، ههركیز پێى ناگوترێت (بهوه پیاو) چونكه وشهكه نام و باو نییه و دیدگای نێرسالاری كێمهكهی و پیاوی كورد ئهگه بهوه نادات ههمان ئهوه شوناسه وهربگرێت كه دراوه ته پیا ئهگهزى م. كه واتا لێرهدا ناتوانێت ئهم وشهیه بهرجهسته بكرێت و ببهته بهشێكه له فهرهنگى بهركاریبانهى زمان، چونكه ئه قهیهتى كێمهكهی، كۆلتووورى باوى كێمهكهی و نێمه خزانى و میللییهكان ئهگه بهوه نادهن. بهیه زمانى كوردی لهو زمانانهیه ههركیز نابێ لێكدانهوهى تاكه هه ندیبانهى به بكرێت، چونكه دوا جار هه به دهكهو تهوه. به تایبه تیش له لایه ن كهسانێكهوه، كه ورده کارییهكانى زمان شارهزا نین. زمانناسى په یوه ندی به ئه كادیمیبوونهوه نییه، بهكو شارهزایى و قوو بوونهوهیه، له ووبهرى زمان له ههموو ووهكهوه.

1_ بهوانه وتارى (وشهى جوان) نووسینی: داستان شهریف، ما پیهی دیاسپهرا، له 30/7/2025.

* ئهم بابته له ههفته نامه ی ئه گای كوردستان ژماره (1454) له 16/9/2025 بهكو كراوه تهوه.